

+

Rozumienie Prawa w Mt

* Wybrana literatura:

ALLISON D. C. Jr., *Constructing Jesus. Memory, Imagination, and History*, Grand Rapids, Michigan 2010.

BACON B. W., "Jesus and the Law", JBL 47 (1928) 203-225.

BARTH G., „Das Gesetzesverständnis des Evangelisten Matthäus“, w: G. Bornkamm, G. Barth, H. J. Held, *Überlieferung und Auslegung im Matthäusevangelium* (WMANT 1), Neukirchen 1970, 54-154.

BERGER K., *Die Gesetzesauslegung Jesu. Ihr historischer Hintergrund im Judentum und im Alten Testament* (WMANT 40), Neukirchen 1972.

BRANSCOMB B. H., *Jesus and the Law of Moses*, New York 1930.

BROER I., „Die Antithesen und der Evangelist Matthäus. Versuch, eine alte These zu revidieren“, BZNF 19 (1975) 50-63.

BROER I., *Freiheit vom Gesetz und Radikalisierung des Gesetzes. Ein Beitrag zur Theologie des Evangelisten Matthäus*, Stuttgart 1980.

DAUBE D., "Principle and Cases", w: *The New Testament and Rabbinic Judaism*, London 1956, 63 – 66.

DAUBE D., "Ye have heard - but I say unto you", w: *The New Testament and Rabbinic Judaism*, London 1956, 55 - 62.

DIETZFELBINGER Ch., „Die Antithesen der Bergpredigt im Verständnis des Matthäus“, ZNW 70 (1979) 1-15.

ELLIS P. F., *Matthew: his Mind and his Message*, Colledgeville 1985.

FLUSSER D., "Den Alten ist gesagt". Zur Interpretation der sog. Antithesen der Bergpredigt, *Judaica* 48(1992)35 – 39.

HARDER G., „Jesus und das Gesetz (Matthäus 5,17-20)“, w: *Antijudaismus im Neuen Testament?* (Abhandlungen zum christl. - jüd. Dialog, 2), München 1967, 105-118.

HASLER V., „Das Herzstück der Bergpredigt. Zum Verständnis der Antithesen in Mt 5,21-48“, ThZ 15 (1959) 90-106.

HEUBÜLT Ch., „Mt 5, 17-20. Ein Beitrag zur Theologie des Evangelisten Matthäus“, ZNW 71 (1980) 143-149.

HILTON M., MARSHALL G., *The Gospels and Rabbinic Judaism. A Study Guide*, London 1988.

LOHSE E., "Ich aber sage euch", w: tenze (red.), *Der Ruf Jesu und die Antwort der Gemeinde* (FS für J.Jeremias), Göttingen 1970, 189-203.

PRZYBYLSKI B., *Righteousness in Matthew and his World of Thought* (Society for New Testament Studies. Monograph Series, 41), Cambridge 1980.

SAND A., *Das Gesetz und die Propheten. Untersuchungen zur Theologie des Evangeliums nach Matthäus* (Biblische Untersuchungen 11), Regensburg 1974.

STENDAHL K., *The School of Matthew and its Use of the Old Testament*, Uppsala 1954.

SUGGS M. J., *Wisdom, Christology and Law in Matthew's Gospel*, Cambridge (Massachusetts) 1970.

* Metoda: synchroniczne podejście do tekstu Mt.

I. Wprowadzenie w Ewangelię wg św. Mateusza z podkreśleniem jej cech specyficznych

1. Początek (pierwsze słowa): Mt 1,1 Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ Δαυὶδ υἱοῦ Ἀβραάμ.

BT: „Rodowód Jezusa Chrystusa”

BJ: „Livre de la genèse de Jésus Christ”

2. Zakończenie (ostatnie słowa): Mt 28,16-20.

- koncentracja na nauczaniu Jezusa, na Jego słowach – niezmienna, ciągła aktualność „nowej Tory” w ustach Jezusa.

3. Mowy

a) analogia: ST (Tora) - NT (Ewangelie)

Wyraźna tendencja rozwojowa dotycząca organizacji tekstu: przechodzenie od narracji do dyskursu (Mk – Łk – Mt – J).

Zjawisko analogiczne w kolejnych księgach Tory, z których początkowe (Rdz, Wj) zawierają głównie teksty narracyjne, natomiast ostatnia z nich, Pwt, przyjmuje formę szeregu mów Mojżesza.

4. Kompozycja ewangelii

- a) koncepcja struktury „na wzór Tory” (pięcioczęściowej)
- b) koncepcja struktury 3-częściowej: na wzór „TaNaK” – świętych *ksiąg* Izraela (zbieżność zdecydowanie bardziej formalna (znaczenie liczby „3” w Mt) niż treściowa czy wartościująca...)

II. Tora w starożytnym Izraelu

Czym była Tora dla ludu Izraela? (koncepcja natury i charakteru Tory)

0. Statystyka terminu i natura Tory

- Termin תּוֹרָה występuje w hebrajskim tekście ST ok. 220 razy i charakteryzuje się znaczną rozbieżnością semantyczną.

- Etymologia terminu - trudna do ustalenia i niepewna; najczęściej wyprowadzany jest on od czasownika (rdzenia) יָרָה - „rzucić, rzucać los (dla otrzymania wyroczni)”.

Ponieważ w oparciu o etymologię trudno określić znaczenie terminu - próba dojścia do niego w oparciu o analizę kontekstów, w których termin תּוֹרָה występuje.

Tora to skarb, który Izrael otrzymał w dwojakiej formie:

- a) Tora pisana (hebr. *Chamisza Chumsze(j) Tora*; **Chumas**; w jidysz: *Chumesz*),
- b) Tora ustna (halacha (od czasownika הָלַךְ („chodzić, postępować”) – interpretacje dotyczące moralności i sposobu postępowania) i haggada (od czasownika הִגִּיד Hifil od נָגַד („opowiadać, mówić, relacjonować”) – opowiadania ilustrujące pozostałe aspekty i dziedziny życia) jako swego rodzaju permanentna aktualizacja Tory pisanej, ucząca, jak wypełnić wolę Bożą w konkretnych okolicznościach życia. Jest żywą aplikacją Tory pisanej w praktykę wszystkich dziedzin życia.

III. Tora jako element istotny ekonomii zbawienia opartej na Przymierzu

1. Paweł Apostoł i „uczynki Prawa” (ἔργα νόμου) a wiara (πίστις) (Ga 2,15-21 i Rz (wersja późniejsza, już bardziej wygładzona, pogłębiona i usystematyzowana))

Paweł – największy teolog chrześcijaństwa – jako pierwszy systematycznie opracowuje temat źródeł usprawiedliwienia w Ga (νόμος – 32x) i Rz (νόμος – 72x!).

☐●☸☐◆♠☞ do nauczania Jezusa, można je rozumieć jako:

- a/ "przywrócić właściwe znaczenie",
- b/ "dopełnić",
- c/ "udoskonalić";

natomiast w odniesieniu do działalności Jezusa można to słowo interpretować jako:

- a/ "wypełnić" (proroctwa),
- b/ "zachować" (Prawo),
- c/ "zakończyć" (w aspekcie eschatologicznym).

2. Zdecydowana afirmacja Prawa starotestamentowego (5,18-19)

3. Wolność w stosunku do "litery" Prawa, przestrzeganej ściśle przez uczonych w Piśmie i faryzeuszów (5,20): Λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι ἐὰν μὴ περισσεύση ὑμῶν ἢ δικαιοσύνη πλείον τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

NOWA (BARDZIEJ OBFITUJĄCA) sprawiedliwość:

- sięgnięcie do postawy wewnętrznej, do najgłębszych motywów postępowania: czystość motywów i intencji.

* termin ἡ καρδιά „serce” (5,8; 5,28; 6,21; 9,4; 11,29; 12,34; 13,15.19; 15,8.18.19; 18,35; 22,37) - centrum osoby ludzkiej, siedziba myśli, uczuć i decyzji etycznych człowieka (odpowiednik „sumienia”) - por. Iz 29,13, tekst zacytowany w Mt 15,8.

VI. Rozumienie Prawa a sprawiedliwość (δικαιοσύνη)

Statystyka występowania terminu δικαιοσύνη: Mt - 7x; Mk - 0; Łk - 1x; J -2x; Dz - 4x

1) 3,15 (πληρῶσαι πάσαν δικαιοσύνην) - są to pierwsze słowa Jezusa wypowiedziane w Mt. Kładąc nacisk w swej ewangelii na nauczanie Jezusa, Mateusz wydaje się przypisywać temu tematowi – także z powodu takiego umiejscowienia Jego słowa o sprawiedliwości – szczególne znaczenie.

2) 5,6 (οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην)

3) 5,10 (οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης)

4) 5,20 (ἐὰν μὴ περισσεύση ὑμῶν ἢ δικαιοσύνη πλείον τῶν γραμματέων)

(podobieństwo konstrukcji z pominięciem rzeczownika: zob. Hbr 12,24 (o krwi Abla)

* wyrażenie o charakterze ilościowym (jednak nie “większa”) na wyrażenie jakości

5) 6,1 (τὴν δικαιοσύνην ὑμῶν μὴ ποιεῖν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων)
- BT tłumaczy tu δικαιοσύνη jako “uczynki pobożne”

* sprawiedliwość jest tu ujmowana nie jako dar Boży, lecz uczynki etyczno-religijne, na które wskazuje kontekst następujący (modlitwa, post, jałmużna - 6,2-18). Ich celem i świadkiem powinien być sam Bóg - nic innego.

6) 6,33 (τὴν βασιλείαν [τοῦ θεοῦ] καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ)

* związek między sprawiedliwością a królestwem

7) 21,32 (ἐν ὁδῷ δικαιοσύνης)

Wyraz dojrzałości i precyzji teologicznej Mateusza:

1. Mt 21,31: „Celnicy i nierządnicę wchodzą przed wami (= arcykapłani i starsi ludu (οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ) – w. 23) do królestwa niebieskiego” jako przekład frazy: οἱ τελῶναι καὶ αἱ πόρναι προάγουσιν ὑμᾶς εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. Jak tłumacz BT wpadł tu na pomysł, aby „królestwo Boże” (βασιλείαν τοῦ θεοῦ) uczynić „królestwem niebieskim”?, a poza tym προάγω to nie „wchodzić” (*versus* Mt 5,20!), lecz „iść przed, iść przodem, wyprzedzać, poprzedzać” – jak gwiazda w Mt 2,9:).

VII. Mt 5,21-48

1. Antytetyczna formuła wprowadzająca

Terminem tym - zgodnie z literaturą - określamy zwrot stanowiący początek każdej z sześciu antytez Kazania na Górze: Mt 5,21a.22a; 27a.28a; 31a.32a; 33a.34a; 38a.39a; 43a.44a.

Pierwszy człon formuły wprowadzającej posiada różne warianty brzmienia:

od

 w antytezie pierwszej, przez
 w antytezie drugiej, piątej i szóstej, oraz w antytezie trzeciej, aż po
 w antytezie czwartej. Drugi natomiast człon

formuły wprowadzającej jest we wszystkich antytezach niezmienny i brzmi: $\mathfrak{M} \epsilon \gamma \mathfrak{b} \diamond \equiv \mathfrak{U} \mathfrak{M} \equiv \bullet \mathfrak{M} \diamond \gamma \mathfrak{b} \diamond \blacklozenge \odot \ominus \mathfrak{K} \mathfrak{I} \blacksquare$.

Można powiedzieć, iż w formule "Słyszeliście [...]. A Ja wam powiadam" zagadnienie stosunku Jezusa (względnie Mateusza) do Prawa ogniskuje się w sposób radykalny.

W związku z formułą wprowadzającą omówienia wymagają dwa główne problemy.

A. Pierwszy z nich to pochodzenie formuły.

B. Drugi z problemów związanych z formułą to kwestia jej sensu. Problemu tego z pewnością nie ułatwia fakt, iż formuła stanowi *hapax* ($\mathfrak{C} \mathfrak{E} \mathfrak{M} \mathfrak{C} \mathfrak{E} \mathfrak{X} \bullet \mathfrak{M} \mathfrak{b} \square \diamond \circ \mathfrak{M} \blacksquare \square \blacksquare$) – poza Mt 5 nie występuje ani w Ewangeliach synoptycznych, ani w ogóle w Nowym Testamencie.

Ad A.

Istnieją dwa możliwe źródła formuły: tradycja lub redakcja. Odpowiednio do tego dzielą się poglądy na temat pochodzenia formuły. Rozszerzając nieco pojęcie tradycji, zwolenników poglądu z niej właśnie wywodzącego formułę możemy podzielić na dwie grupy. Jedna z nich widzi korzenie formuły w związanej ze środowiskiem Mateusza tradycji żydowskiej (talmudycznej i midraszowej, mądrościowej, apokaliptycznej), inna - w tradycji przedewangelijnej.

Powstały w ten sposób podział na trzy grupy poglądów: źródła żydowskie (a), przedewangelijne (b), redakcja Mateuszowa (c), posłuży nam za podstawę omówienia problemu pochodzenia formuły.

a) Źródła żydowskie

Godne uwagi jest, że tak podstawowe dzieło źródłowe tradycji rabinicznej, jakim jest *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch* H.L. Stracka i P. Billerbecka, nie podaje materiału porównawczego do zwrotu $\mathfrak{M} \epsilon \gamma \mathfrak{b} \diamond \equiv \mathfrak{U} \mathfrak{M} \equiv \bullet \mathfrak{M} \diamond \gamma \mathfrak{b} \diamond \blacklozenge \odot \ominus \mathfrak{K} \mathfrak{I} \blacksquare$, choć podaje go do wyrażen: $\mathfrak{M} \epsilon \mathfrak{R} \mathfrak{C} \square \blacklozenge \diamond \mathfrak{E} \mathfrak{M}$, $\mathfrak{M} \epsilon \square \square \mathfrak{M} \diamond \square \mathfrak{M}$ oraz $\blacklozenge \square \mathfrak{K} \mathfrak{I} \mathfrak{X} \mathfrak{C} \mathfrak{E} \mathfrak{R} \square \mathfrak{M} \mathfrak{C} \mathfrak{E} \mathfrak{X} \diamond \square \mathfrak{K} \mathfrak{X}$. Tradycja rabiniczna wydaje się więc nie zawierać zwrotów identycznych, czy bezpośrednio porównywalnych z drugim członem formuły.

Brak zwrotów bezpośrednio analogicznych do $\mathfrak{M} \epsilon \gamma \mathfrak{b} \diamond \equiv \mathfrak{U} \mathfrak{M} \equiv \bullet \mathfrak{M} \diamond \gamma \mathfrak{b} \diamond \blacklozenge \odot \ominus \mathfrak{K} \mathfrak{I} \blacksquare$ nie oznacza jednak braku w literaturze rabinicznej jakichkolwiek wyrażen, które można by z

nim porównać. Na istnienie takich wyrażeń wskazuje cały szereg egzegetów.

- 1) np. w midraszu tannaickim szkoły rabiego Jizmaela (ok. 130) spotykamy dość często frazę: $\square \blacksquare \updownarrow \curvearrowright \bullet \circ \aleph$ w połączeniu z wyrażeniem $\square \circ \updownarrow \bullet \cdot \Omega \oplus \circ \bullet \otimes \ast \ddagger$. Konstrukcja ta zawiera rdzenie: $\bullet \circ \diamond$ (w zwrotach oznaczających: "czy mam to tak rozumieć?") oraz $\square \circ \curvearrowright$ (w zwrotach o sensie: "musisz powiedzieć" lub podobnym), których formy służą rabinom jako terminy techniczne na określenie słyszenia i rozumienia, a także interpretacji i przekazywania słów Pisma. Są używane w midraszach w związku z pytaniem o sens tekstu i służą do przeciwstawienia pogładowi opartemu na wyjaśnieniu dosłownym tekstu innej jego interpretacji (uwzględniającej kontekst), aby na tej podstawie wysnuć wykładnię właściwą.
- 2) Na bliższą od zaprezentowanej powyżej rabiniczną analogię formuły wskazują liczne wypowiedzi rabinów, które można ująć w schemat: "Rabbi N zwykł mówić [...]. A ja mówię" ($\square \circ \diamond \curvearrowright \quad \square \blacksquare \curvearrowright \diamond$). Choć analogia ta wydaje się bliska formule wprowadzającej antytez, to jednak można wysunąć przeciw niej dwa zarzuty:
 - Po pierwsze jest ona paralelna do drugiego tylko członu formuły. Oczywiście występują u rabinów wyrażenia "słyszeliście" oraz "powiedziano", lecz nigdy w bezpośrednim związku ze zwrotem "a ja mówię". Zarzut, iż paralele istnieją tylko do co najwyżej połowy formuły, tak czy inaczej należy utrzymać w mocy;
- 3) Trzeci rodzaj paralel formuły to występujące w mądrościowych i apokaliptycznych pismach żydowskich (apokryficznych) wyrażenia analogiczne do zwrotu $\aleph \epsilon \gamma \delta \diamond \equiv \Omega \aleph \equiv \bullet \aleph \diamond \gamma \delta \diamond \quad \diamond \odot \circ \updownarrow \ddagger \blacksquare$ bez pierwszego członu formuły.

Reasumując należy stwierdzić, że wszystkie trzy rodzaje żydowskich paralel formuły - zarówno zakorzenione w tradycji talmudycznej i midraszowej, jak i te wywodzące się z tradycji mądrościowej i apokaliptycznej, są z nią spokrewnione w sposób raczej odległy, ponieważ:

- właściwie nie istnieją paralele do całej formuły (jej obu członów równocześnie), a co najwyżej do jej części - choć niektóre są bardzo do niej zbliżone pod względem formy,
- zupełnie inny jest kontekst paralel w stosunku do kontekstu formuły, ich funkcja oraz charakteryzujące je odniesienie do Prawa.

Stąd wywodzenie się formuły z tradycji żydowskiej nie wydaje się prawdopodobne.

b) Źródła przedewangelijne

Pogląd o pochodzeniu formuły z przedewangelijnej tradycji chrześcijańskiej jest aktualnie najliczniej reprezentowany w egzeziezie.

Wśród zwolenników przedewangelijnych źródeł formuły dokonać można rozróżnienia na tych, którzy formułę wywodzą wprost od historycznego Jezusa, oraz tych, którzy przypisują ją raczej twórczej, choć wiernej istocie Jego orędzia tradycji popaschalnej opierającej się już na wierze w zmartwychwstałego i wywyższonego Pana.

c) Redakcja Mateuszowa

Czy różnorakie próby uzasadnienia Mateuszowego pochodzenia formuły czynią je bardziej prawdopodobnym niż wywodzenie tejże z przejętej przez niego tradycji o Jezusie? Nie jest możliwe - w oparciu o literaturę na temat antytez - udzielenie jednoznacznej odpowiedzi na to pytanie. Uznanie Ewangelisty za autora formuły rozwiązuje wprawdzie problem braku jej paralel w całym Nowym Testamencie, ale rodzi nowy: czy można Mateuszowi przypisywać tak śmiałą interpretację chrystologiczną? W rozwiązaniu tej kwestii pomóc mogą dopiero dogłębne studia nad autorem pierwszej Ewangelii.

Ad 2)

PROKLAMACJA NOWEJ TORY?

Nakreślona powyżej problematyka źródeł formuły domaga się swej naturalnej kontynuacji, pochylenia się nad jej sensem.

Problem, który domaga się tu rozstrzygnięcia brzmi: jaka jest relacja między tezą (tym, co "powiedziano przodkom"), a antytezą (wprowadzoną przez: "A Ja wam powiadam") formuły powtórzonej sześć razy w Mt 5, 21-48? Czy to, co mówi Jezus potwierdza, rozszerza, czy znosi słowa powiedziane przodkom ?

Mateusz chciał ukazać Jezusa jako nowego Mojżesza, prawodawcę. Zatem kazanie na górze kreuje w Jezusie nowego Mojżesza, który na nowym Synaju przekazuje nowe Prawo.

Jeżeli jest to proklamacja nowej Tory, powstaje problem, w jakim stosunku pozostaje ona do Tory "starej". W ten sposób pytanie o sens formuły staje się pytaniem o zakres obowiązującego chrześcijan Prawa. Kolejne pytanie brzmi: czy formuła odnosi się wprost do Prawa, czy też tylko do jego interpretacji - zwłaszcza tej w wydaniu uczonych w Piśmie i faryzeuszów?

Powyższe pytania i związana z nimi złożoność zagadnienia tłumaczy rozbieżne, a nawet wzajemnie sprzeczne egzegetyczne interpretacje formuły: poczynając od (zupełnego) zniesienia Prawa (1.)

przez jego modyfikację (3.), aż po zachowanie obowiązywalności (całego) Prawa (2.).

Obie skrajne interpretacje (1. oraz 2.) jawią się jako mało prawdopodobne. Zbliżenie się do sensu formuły w rozumieniu Mateusza wydaje się natomiast umożliwiać interpretacja pośrednia – **modyfikacja Prawa** w wydaniu Jezusa.

2. Tzw. „antytezy” (Mt 5,21-48) jako „**super-tezy**”¹ w kontekście *Sitz im Leben* Ewangelii Mateusza

Zagadnienie rozumienia Prawa w Mt wydaje się być uwarunkowane problemem dwojakiego odniesienia do Tory we wspólnocie Mateuszowej, złożonej pod tym względem z dwóch grup – antynomistów i legalistów.

A) antynomiści - ci, którzy utrzymywali, że „stare” Prawo już nie obowiązuje. Według wszelkiego prawdopodobieństwa byli to etno-chrześcijanie.

Odpowiedź Mateusza (Jezusa w ujęciu Mateusza): 5,17-19 (καταλῦσαι - πληρῶσαι)

* καταλύειν - dosł. „zniszczyć”, „zburzyć”

* πληροῦν - 1) wypełnić własnym działaniem; 2) przez Jezusa dokonuje się wypełnienie Tory: On autorytatywnie ukazuje cel i sens Tory

„Zaprawdę bowiem powiadam wam: Dopóki niebo i ziemia nie przeminą, ani jedna jota, ani jedna kreska nie zmieni się w Prawie” (5,18), por. Łk16,17.

B) legaliści - faryzeusze i (późniejsi) rabini reprezentujący postawę skrupulatnego przestrzegania Prawa

Odpowiedź Mateusza (Jezusa w ujęciu Mateusza): radykalizacja i interioryzacja przepisów Prawa (antytezy, a raczej **super-tezy** (5,21-48) oraz koncentracja na dwóch zasadach wiodących o kluczowym znaczeniu interpretacyjnym i normatywnym:

- 1) **przykazania miłości (22,34-40)** oraz
- 2) **pełnienia woli Bożej (7,21).**

¹ Dale C. Allison Jr., *Constructing Jesus. Memory, Imagination, and History*, Grand Rapids, Michigan 2010, 310 (supertheses).